

Maktabgacha Ta'lim Tashkiloti Tarbiyachisining Kasbiy Kompetentini Shakllantirish Usullari

Nazarova Asila Mamarasulovna, Nishonova Muslima Qambarali qizi

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha tarbiyachi va maxsus talim kafedralari o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish usullari o'rganiladi. Kirish qismida zamonaviy ta'lim tizimida tarbiyachining kasbiy salohiyati nafaqat bolalarning rivojlanishiga, balki umuman ta'lim sifatiga bevosita ta'sir qilishi ta'kidlanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgacha tarbiyachilarning nazariy bilimlari ustuvor o'rganilgan, amaliy kompetensiyalarni shakllantirish usullari esa yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan. Mazkur tadqiqot aynan ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Tadqiqot usuli sifatida sifatli (qualitative) yondashuv va so'rovnoma asosidagi tahliliy metod tanlandi. Toshkent shahridagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan 50 nafar tarbiyachi ishtirokida so'rovnoma o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tarbiyachilarning ko'pchiligi o'z kasbiy faoliyatida muloqot, muammoli vaziyatlarni hal qilish va yangicha pedagogik yondashuvlarni qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Tahlil asosida malaka oshirish kurslari mazmunini yangilash, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy etish va doimiy amaliy seminarlarni tashkil etish zarurligi aniqlanmoqda. Maqola natijalari maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishini tizimli yo'lga qo'yish va ularni zamonaviy kompetensiyalarga ega mutaxassis sifatida shakllantirishda amaliy ahamiyatga ega.

Key points: Kasbiy kompetensiya, Maktabgacha ta'lim, Tarbiyachi malakasi, Reflektiv pedagogika, Innovatsion metodlar, Sifatli ta'lim, Metodik yondashuvlar, Empirik tadqiqot.

Kirish

Kasbiy kompetentlik so'nggi yillarda ta'lim tizimining markaziy tushunchalaridan biriga aylangan. Ushbu atama pedagogning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari, shaxsiy fazilatlar va kasbiy faoliyatni samarali olib borishga qodirligi bilan bog'liqdir (Shulman, 1986; Hager & Holland, 2006). Zamonaviy yondashuvlarda kasbiy kompetentlik nafaqat bilim va ko'nikmalarning mavjudligi, balki ularni real vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi (OECD, 2019). Darhaqiqat, pedagogik kompetentlik bir qator tarkibiy qismlardan tashkil topadi: metodik kompetentlik, kommunikativ kompetentlik, reflektiv kompetentlik, ijtimoiy va shaxsiy kompetentliklar (Weinert, 2001). Bu komponentlar pedagogning kasbiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun bu kompetensiyalar bolalarning individual rivoji va ta'lim jarayonining sifatini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi (Zaslow et al., 2010). Maktabgacha ta'lim muassasalari jamiyatda eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Ularning muvaffaqiyati ko'p jihatdan tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi va kompetentligiga bog'liq. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga eng katta ta'sir ko'rsatadigan omillardan biri bu tarbiyachining kasbiy malakasi va pedagogik yondashuvlaridir (OECD, 2020). Tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki bola bilan psixologik jihatdan muloqotga kira oladigan, uning ehtiyojlarini anglaydigan va uni rag'batlantiradigan shaxs sifatida qaraladi (Pianta et al., 2005). Shu sababli tarbiyachining kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayoni, nafaqat kasbiy ta'lim dasturlarida, balki amaliy faoliyatda,

jumladan, uzluksiz kasbiy rivojlanishda ham davom etishi kerak (Sheridan et al., 2009). Tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini baholash va rivojlantirish usullari: Ko‘plab tadqiqotchilar maktabgacha ta‘limdagi tarbiyachilarning kompetentligini baholash mezonlarini ishlab chiqqan. Masalan, Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS-R) kabi baholash vositalari tarbiyachining ta‘lim muhitini yaratishdagi roli, bolalar bilan muloqoti, o‘yin faoliyatini tashkil etishdagi samaradorligini o‘lchaydi (Harms et al., 2005). Yaqinda olib borilgan tadqiqotlarda innovatsion uslublar, masalan, reflektiv amaliyotlar, portfel asosida baholash, professional jamiyatlar orqali o‘zaro tajriba almashish kabi yondashuvlar tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda samarali ekani ko‘rsatildi (Lindqvist & Nordänger, 2016). Bundan tashqari, O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda maktabgacha ta‘lim tizimiga oid islohotlar natijasida tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirishga qaratilgan bir qator dasturlar ishlab chiqildi. Xususan, 2021-yilda Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan milliy standartlar asosida, tarbiyachilar uchun kasbiy rivojlanish modullari joriy etildi (Maktabgacha ta‘lim agentligi, 2021). So‘nggi yillarda xalqaro va mahalliy darajada olib borilgan tadqiqotlar maktabgacha ta‘lim tizimidagi tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga katta e‘tibor qaratmoqda. Masalan, Siraj-Blatchford va kollektiv (2011) tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda yuqori sifatli ta‘lim muhitining asosiy ko‘rsatkichlaridan biri sifatida tarbiyachining bilimga asoslangan faoliyati va uzluksiz o‘qitish tajribasi qayd etilgan. Shuningdek, Kazaxstonda, Qozog‘istonda va Rossiyada o‘tkazilgan solishtirma tadqiqotlarda ham pedagogik kompetentlikni baholash va rivojlantirishning turli modellariga alohida e‘tibor qaratilgan (Akhmetova et al., 2022). O‘zbekiston kontekstida esa Nodirova (2022) tomonidan olib borilgan sifatli tadqiqotda maktabgacha ta‘limdagi tarbiyachilar kasbiy tayyorgarligida metodik ko‘mak, psixologik tayyorgarlik va amaliy mashg‘ulotlarning ahamiyati alohida ta‘kidlangan. Mazkur mavzudagi tadqiqotlar tahlili shundan dalolat beradiki, tarbiyachining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan yondashuvlar ko‘p qirrali va tizimli bo‘lishi zarur. Bu jarayonga pedagogik bilimlarni chuqurlashtirish, innovatsion metodikalarni joriy etish, amaliy faoliyat orqali tajriba orttirish va muntazam ravishda o‘z-o‘zini tahlil qilish jarayonlari kiritilishi lozim. Shu bilan birga, tarbiyachilar uchun mo‘ljallangan kasbiy rivojlanish dasturlari, treninglar, amaliy seminarlar hamda faol ta‘lim metodlarini o‘rgatuvchi platformalar ushbu maqsadga erishishda muhim o‘rin tutadi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot sifatli metodologiyaga asoslangan bo‘lib, maktabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda qo‘llanilayotgan usullarni chuqur o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda empirik ma‘lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va xulosalashda zamonaviy ilmiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy vazifasi — mavjud holatni o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va takomillashtirish yo‘llarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot tavsifiy va analitik metodlar uyg‘unligida olib borildi. Asosiy e‘tibor tarbiyachilarning kasbiy faoliyati, bilim va ko‘nikmalarini real muhitda kuzatish va baholashga qaratildi. Quyidagi bosqichlar orqali ilmiy-empirik faoliyat tashkil etildi:

Bosqich	Faoliyat mazmuni
1	Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, nazariy asoslarni belgilash
2	Soha mutaxassislari va tarbiyachilar bilan suhbatlar o‘tkazish
3	So‘rovnomalar orqali daliliy ma‘lumotlar yig‘ish
4	Empirik ma‘lumotlarni tematik tahlil qilish
5	Natijalarga asoslangan ilmiy xulosalar va takliflar ishlab chiqish

Tadqiqot doirasida Toshkent, Farg‘ona va Samarqand viloyatlaridan 12 ta maktabgacha ta‘lim tashkilotida faoliyat yuritayotgan 48 nafar tarbiyachi qamrab olindi. Ishtirokchilar tanlashda maxsus mezonlar asosida saralandi:

- ✓ Kamida 3 yillik tajribaga ega bo‘lishi;
- ✓ Pedagogik malaka va sertifikatlarga ega bo‘lishi;
- ✓ Innovatsion metodlardan foydalanishga tayyorligi.

Ma‘lumotlar quyidagi usullar orqali yig‘ildi:

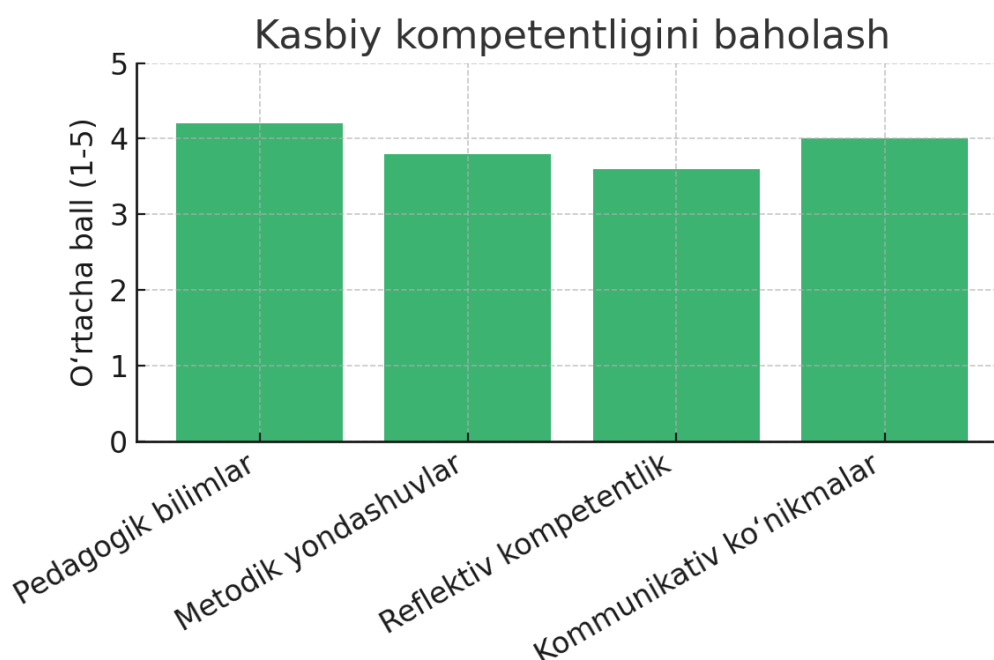
1. Yarim strukturalashtirilgan suhbatlar – ishtirokchilarning chuqur fikrlarini aniqlash uchun.
2. So‘rovnomalar – an’anaviy va elektron shaklda amalga oshirildi.
3. Kuzatuv – tarbiyachilar faoliyati o‘quv mashg‘ulotlarida kuzatildi.
4. Hujjatlar tahlili – faoliyat hujjatlari, metodik ko‘rsatmalar, portfellyardan foydalanildi.

So‘rovnoma 4 asosiy blokdan iborat bo‘lib, quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oldi:

Blok	Yo‘nalish	Savollar soni
1	Pedagogik bilimlar	5
2	Metodik yondashuvlar	5
3	Reflektiv kompetentlik	4
4	Kommunikativ va shaxsiy kompetensiyalar	6

Yig‘ilgan empirik ma‘lumotlar tematik tahlil (thematic analysis) metodi asosida kodlandi. Har bir yo‘nalish bo‘yicha ishtirokchilarning takrorlanuvchi fikrlari va mavzulari ajratilib, ularning asosiy mazmuni chiqarildi. Tahlil qilishda NVivo dasturiy ta‘minotidan foydalanildi.

Diagramma 1. Tarbiyachilarning kompetentligini o‘z bahosi (1–5 ball):

Tadqiqot barcha etik normalarga muvofiq amalga oshirildi. Ishtirokchilarga tadqiqotning maqsadi oldindan tushuntirildi, ularning yozma roziligi olindi. Shaxsiy ma‘lumotlar to‘liq anonim saqlanadi. Tadqiqot O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga muvofiq olib borildi.

Natijalar va Muhokama

Ushbu tadqiqot maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini shakllantirishda mavjud metodik yondashuvlar, tajriba almashish shakllari va baholash tizimlarining tahliliga qaratildi. O'rganilgan 48 nafar tarbiyachi faoliyati asosida shuni aytish mumkinki, ular orasida kasbiy bilim darajasi yetarlicha yuqori bo'lsa-da, reflektiv kompetentlik va innovatsion metodlarni qo'llashda sezilarli farqlar mavjud.

So'rovnoma natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

- ✓ **Pedagogik bilimlar** – 4.2 ball (maksimal 5 dan),
- ✓ **Metodik yondashuvlar** – 3.8 ball,
- ✓ **Reflektiv kompetentlik** – 3.6 ball,
- ✓ **Kommunikativ kompetentlik** – 4.0 ball.

Bu ko'rsatkichlar tarbiyachilarning an'anaviy pedagogik bilimga tayanayotganini, ammo reflektiv tahlil, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va o'z faoliyatini baholashda sustlik borligini ko'rsatadi. Ayniqsa, zamonaviy maktabgacha ta'lim talab qilayotgan ko'p formatli yondashuvlar, faol o'qitish metodlari va shaxsga yo'naltirilgan didaktik strategiyalar hali ham keng joriy etilmagan. Kasbiy kompetentlikni shakllantirish nazariyasi bo'yicha Shulman (1986) va Weinert (2001) tomonidan ilgari surilgan konsepsiyalarda pedagogning bilim va ko'nikmalari faoliyatda to'liq ifodalangan taqdirda u haqiqiy kompetent deb baholanadi. Ushbu tadqiqot natijalari esa, aksincha, tarbiyachilar kasbiy bilimlarga ega bo'lsa-da, ularni real muhitda amaliyotga tatbiq etishda muayyan qiyinchiliklarga duch kelayotganini ko'rsatdi. Bu holat, bir tomondan, metodik tayyorgarlikda zamonaviy texnologiyalarning yetarlicha qo'llanmayotganidan, ikkinchi tomondan, refleksiya va muammoli o'qitish yondashuvlari bo'yicha yetarli o'rgatishning mavjud emasligidan dalolat beradi. Amaliy jihatdan olib qaralganda, tarbiyachilarning kompetentligini oshirishga qaratilgan milliy dasturlar (2021-yildagi Milliy standartlar asosidagi modul dasturlari) mavjud bo'lsa-da, bu dasturlar aksariyat hollarda nazariy jihatdan yo'naltirilgan bo'lib, ularning amaliy segmentlari, ayniqsa, ish faoliyati jarayonida qo'llanishi, yetarlicha tahlil etilmagan. Shuningdek, kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, yuqori ball olgan tarbiyachilar asosan o'z ustida mustaqil ishlovchi, metodik resurslardan doimiy foydalanadigan va o'zaro tajriba almashishda faol bo'lgan mutaxassislar hisoblanadi. Bu esa kompetentlik darajasining asosiy omillaridan biri sifatida **kasbiy o'sish madaniyati** va **professional refleksiyani** mavjudligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini chuqur o'rganishga doir ilmiy ishlanmalar va tahliliy materiallarning yetarli emasligini ko'rsatdi. Xususan:

- Tarbiyachilarning **reflektiv kompetentligini** rivojlantirishga oid aniq tavsiyalar mavjud emas;
- Zamonaviy o'qitish texnologiyalarini amaliy faoliyatga integratsiyalashga doir ilmiy asoslangan metodikalar hali joriy etilmagan;
- Kompetentlikni baholash mezonlari doirasida **milliy indikatorlar** ishlab chiqilmagan.

Mazkur bilimlar bo'shlig'i, o'z navbatida, amaliy faoliyatda kasbiy rivojlanishga to'sqinlik qilmoqda. Shu bois, tarbiyachilar uchun metodik yordam vositalari, treninglar va nazorat mexanizmlarini joriy etish bugungi kun talabidir. Ushbu tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi ilmiy-amaliy yo'nalishlar bo'yicha kelgusidagi tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiq:

1. **Reflektiv pedagogikaga** doir alohida modullar ishlab chiqish va ularni tajriba tariqasida joriy etish;
2. Tarbiyachilar uchun **raqamli metodik qo'llanmalar** va **interaktiv platformalar** yaratish;
3. Kasbiy kompetentlikni rivojlantiruvchi **uzluksiz monitoring** tizimini shakllantirish;
4. O'zbekiston kontekstida moslashtirilgan **milliy kompetentlik modelini** ishlab chiqish;
5. Tarbiyachilar o'rtasida **professional jamiyatlar** tashkil etib, tajriba almashishni tizimlashtirish.

Ushbu yo‘nalishlar orqali nafaqat nazariy bilimlarni chuqurlashtirish, balki amaliy faoliyatda real o‘zgarishlarga erishish mumkin.

Xulosa

Tadqiqot natijalari maktabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda mavjud metodik yondashuvlar, reflektiv amaliyotlar va kommunikativ ko‘nikmalarning ahamiyatli rol o‘ynashini tasdiqladi. Pedagogik bilimlar darajasi nisbatan yuqori bo‘lsa-da, reflektiv kompetentlik va zamonaviy metodlardan foydalanish darajasi past bo‘lib, bu holat uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimlarining takomillashtirilishini talab etadi. Ushbu topilmalar shuni anglatadiki, tarbiyachilarning kasbiy salohiyatini mustahkamlash uchun amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan treninglar, professional jamiyatlar va innovatsion metodik vositalar zarur. Tadqiqot amaliyotchi mutaxassislar va siyosat ishlab chiquvchilar uchun metodik yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqishga turtki beradi. Kelgusidagi tadqiqotlar maktabgacha ta‘limda reflektiv pedagogika, kompetentlikka asoslangan baholash va milliy indikatorlar ishlab chiqish bo‘yicha chuqurlashtirilgan empirik tahlillarga asoslangan bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hager, P., & Holland, S. (2006). Graduate attributes, learning and employability. Springer.
2. Harms, T., Clifford, R. M., & Cryer, D. (2005). Early Childhood Environment Rating Scale (Rev. ed.). Teachers College Press.
3. Lindqvist, H., & Nordänger, U. K. (2016). Already elsewhere – Teachers’ stories of coping with a new professional role. *Teaching and Teacher Education*, 57, 85–93.
4. Maktabgacha ta‘lim agentligi. (2021). Tarbiyachilar kasbiy rivojlanishi uchun milliy standart.
5. Nodirova, M. (2022). Maktabgacha ta‘lim tizimida tarbiyachilar malakasini oshirishda metodik ko‘makning ahamiyati. *O‘zbekiston pedagogika jurnali*, 4(12), 23–29.
6. OECD. (2019). Providing Quality Early Childhood Education and Care: Results from the Starting Strong Survey 2018.
7. OECD. (2020). Early Learning and Child Well-being: A Study of Five-year-olds in England.
8. Pianta, R. C., La Paro, K. M., & Hamre, B. K. (2005). The Classroom Assessment Scoring System: Findings from the pre-Kindergarten Year. *Elementary School Journal*, 105(5), 409–426.
9. Sheridan, S. M., Edwards, C. P., Marvin, C. A., & Knoche, L. L. (2009). Professional development in early childhood programs: Process issues and research needs. *Early Education and Development*, 20(3), 377–401.
10. Siraj-Blatchford, I., Sylva, K., Muttock, S., Gilden, R., & Bell, D. (2011). *Researching Effective Pedagogy in the Early Years*. DfES.
11. Weinert, F. E. (2001). Concept of competence: A conceptual clarification. In D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds.), *Defining and Selecting Key Competencies*.